

Spre un model de dezvoltare mai echitabil

Obiectivul propus - de a formula idei pentru construirea unui model mai echitabil de dezvoltare - presupune din formulare că modelul actual este insuficient de sau deloc echitabil. Pentru România, această afirmație este perfect adevărată. Cu sau fără criza globală, suprapusă peste cele care au marcat în diferite feluri ultimii douăzeci de ani, se poate afirma cu argumente că rezultatele activității economice au fost repartizate neechitabil iar pierderile au fost suportate în aceeași manieră. Putem vorbi de *câștigători neți și perdanți neți* ai tranziției. Câștigătorii sunt puțini; perdanții, mult mai numeroși. Câștigătorii pozează în victime; victimele, cel mai adesea, tac.

Modelul economic implicit pe care a mers România - evit să afirm că a fost o alegere total asumată din start - se bazează pe câteva trăsături caracteristice pentru ceea ce numim încă lumea a treia, deși lumea a doua a dispărut deja de două decenii. Acest tip de organizare a activității economice, căci despre dezvoltare este impropriu să vorbim, se bazează pe câteva trăsături cunoscute.

Investițiile străine sunt considerate ca având rol central în finanțarea și desfășurarea activității economice; politicile economice, mai

ales cele fiscale, urmăresc maximizarea fluxurilor de capitaluri străine care intra în țară și menținerea acestora, în contextul existenței unei accelerate mobilități a capitalului. Altfel spus, exploatarea resurselor naturale și umane se face în măsură semnificativă de către entități economice transnaționale sau înregistrate în alte state; alte societăți, înregistrate în România, au capital majoritar străin.

Specificul național al acestei situații constă în faptul că și capitalul tehnic, nu doar munca și natura, este românesc; procesul de privatizare a transferat acest capital dinspre stat spre agenți economici privați într-o măsură mai mare decât s-a petrecut transferul de capital din afară, înăuntru; investițiile în tehnologii avansate - mult așteptatele re tehnologizări din anii '90 - și transferul de cunoștințe științifice s-a făcut în mod extrem de limitat. În schimb, s-a produs în sens invers, de la noi spre alții, o nelimitată scurgere și risipă de creiere - a se citi forța de muncă înalt calificată - dar și de brațe de lucru. Fenomenele de *brain drain* și *hand drain* sunt coerente cu modelul nostru de creștere, întrucât se consideră drept *principal avantaj comparativ cu forța de muncă ieftină*, utilizată în țară sau exportată; atractivitatea economică a țării este prezentată ca atare.

Sindicatelor ar fi avut datoria să clarifice lucrurile. Nu putem vorbi de forță de muncă ieftină, în condițiile liberalizării prețurilor, care au ajuns comparabile cu cele din occidentul dezvoltat, ba chiar s-au dovedit mai mari la anumite produse; corect ar fi să spunem forță de muncă prost plătită. Această situație a permis menținerea pe piață a firmelor necompetitive în

materie de inovație sau progres tehnologic și nu a creat stimulente pentru a spori productivitatea printr-o organizare superioară a muncii; a diminuat, în schimb, performanțele individuale afectând, de asemenea, viitoarele generații și formarea acestora; le-a afectat, în multe cazuri, chiar biologic; a constrâns, de asemenea, o mare parte a forței de muncă active să emigreze.

În aceste condiții interne, economia devine *dependentă de exporturi, de piețele de desfacere străine* pe care se vând produse cu un nivel mic de plusvaloare încorporată, care se mențin competitive doar cu condiția prețurilor scăzute.

La trăsăturile generale ale modelului trebuie adăugate două caracteristici specifice tranziției românești. În primul rând, s-a produs o *dezindustrializare rapidă*, însoțită - într-o primă fază, cel puțin - de o reducere semnificativă a nivelului tehnic în agricultură. Se poate vorbi de o *dez-acumulare tardivă a capitalului* ca fenomen simetric *acumulării primitive a capitalului*; fenomenul invers, neprevăzut în vreo teorie economică sau socială, s-a petrecut mult mai rapid decât primul, pe parcursul a numai aproximativ un deceniu. Acest fenomen a dus la o *creștere paradoxală a ponderii serviciilor* în structura Produsului Intern, creștere care nu se datorează evoluției pozitive a veniturilor și cererii interne, ci prăbușirii industriei.

Ponderea serviciilor în PIB servește ca indicator de dezvoltare doar dacă este rezultat al veniturilor mai mari, care permit satisfacerea nevoilor elevate din structura piramidei nevoilor, cărora li se adresează, de regulă, prestatorii. Fără un sector productiv foarte puternic pe care să se atașeze, serviciile fragilizează piața internă pentru

că sunt caracterizate de o cerere mult mai fluctuantă; cu excepția celor financiare, ele înseamnă și salarii mici; cu puține excepții, reprezintă un sector în care creșterile de productivitate și inovațiile tehnologice sunt limitate.

În al doilea rând, am renunțat total în ultimele două decenii, în mod dovedit păgubitor pentru economie, la *promovarea unor politici ample și pe termen lung*, menite să asigure dezvoltarea anumitor regiuni sau sectoare de activitate. Statul, care ar fi putut să facă acest lucru, a fost demonizat și, în același timp, apropiat de unii și alții. *Constituția* prevede că România este un stat social dar realitatea arată că a regresat la stadiul de stat capitalist primitiv; politicile menite să stimuleze formarea capitalului, cum ar fi fost de așteptat, au fost firave însă; privatizarea capitalului existent, aflat în proprietate publică, a fost unica politică aplicată consecvent.

S-a devalizat și micșorat statul dar, în schimb, s-a păstrat credința în conducătorii salvatori. Au fost adulați, huliți, schimbați, la limită, chiar împușcați; uneori au fost dezgropați, simbolic; alteori, lucrurile s-au întâmplat chiar real, cum a fost cazul lui Nicolae Ceaușescu. Mai presus de toate însă, conducătorii sunt așteptați. Așteptăm conducătorii care să rezolve ceea ce știm cu certitudine că nu pot rezolva. În partide bântuie aceeași așteptare ca în societate. Preocupările sunt slabe pentru democratizarea reală, apropierea de cetățean și nevoile comunității, pentru reconstruirea încrederii sau formarea și selectarea competențelor; problema

esențială este ce lider ar fi mai bun să-i ia locul unui ...escu sau altui ...escu.

În toată această așteptare, uităm un lucru esențial - democrația, benefică pentru toți și fiecare, se bazează pe instituții funcționale, nu pe indivizi carismatici. În același mod, se spune că economia are nevoie de bani dar se omite mențiunea că este necesară și utilă finanțarea producției de bunuri și servicii pentru societate, nu dezvoltarea activităților prin care ei se mută dintr-un buzunar în altul; mai corect, cum se observă tot mai frecvent, se mută din buzunarul celor mulți, în seifurile celor puțini.

Dezechilibrele noastre economice nu își au cauza, conform celor enumerate, în criza internațională actuală; ea a fost doar cadrul de manifestare exacerbată a acestora; disfuncțiile țin de modelul de dezvoltare și de lipsa unei strategii pe termen lung. De asemenea, problemele economice sunt o consecință și nu o cauză a crizei socio-politice; aceasta din urmă este fundamentală și are drept principală caracteristică distrugerea țesutului social, a capitalului uman, combinată cu o neîncredere în instituții și în celălalt ajunsă la un nivel care subminează aproape orice efort de redresare.

Criza internațională; lucruri de învățat

Criza actuală a pus în evidență și confirmat faptul că **un sector productiv puternic** atenuază efectele negative; a devenit caz de școală exemplul Germaniei; aceasta a rezistat tentației de financiarizare (sic!), foarte prezentă în alte state

dezvoltate; a păstrat sectorul industrial, rezistând mai bine ca alții recesiunii.

De asemenea, țările cu **un redus nivel de inegalitate** - deci, cu o solidă și stabilă cerere internă - au depășit mai ușor criza. Opinia este împărtășită și de oamenii de dreapta. L-am întrebat pe Mario Monti* - fost comisar pentru concurență și responsabil de proiectul viitorului pieței unice – dacă relativa ușurință cu care Suedia a trecut prin criza are legătură cu faptul că țara nu face parte din zona euro; răspunsul a fost spontan, semn că studiasse problema: „*Nu are nicio legătură cu moneda; are legătură cu sistemul ei social*”.

Inegalitatea crescândă, scăderea ponderii salariilor în PIB și dispersia mult mai mare a salariilor însele - câteva foarte mari, multe foarte mici - au fost cauze centrale ale apariției și adâncirii crizei la nivel global. S-a dovedit că Henry Ford ar câștiga într-o dispută ipotetică cu Alan Greenspan; bineînțeles, ne referim la cele două modele de creștere care pot fi asociate cu numele acestora.

Ford este creditat cu promovarea modelului în care salariații puteau susține cererea de produse pentru că primeau salarii destul de bune ca să-și permită mașinile ieftine pe care ei înșiși le produceau; vorbim de o distribuție ceva mai echitabilă a rezultatelor activității.

Greenspan este suporterul unui alt model - salariații au susținut cererea primind credite ieftine, credite pe care trebuiau să le returneze; acest model, în mod inevitabil, dăreamă economia după o anumită perioadă pentru că are drept efect concentrarea mai rapidă a capitalului și subminarea cererii reale, ca în orice distribuție puternic inegalitară.

Nu era necesară o perspectivă istorică largă pentru a trage concluzia că obiectivul creșterii indiferente la structura sa materială și a consumului nelimitat stimulat artificial, după care economiștii momentului interpretează realitatea și iau decizii, nu poate funcționa decât pe termen scurt și într-o arie determinată; nici într-un caz nu poate fi extins la scară globală. Motivul este simplu și nu este legat de caracterul finit al resurselor - argument adevărat, de altfel - invocat de ecologiști. Creșterea capitalistă se asociază cu concentrarea capitalului din motive... matematice.

Este numit capital acel ceva care este utilizat în vederea obținerii de profit; profitul este remunerația suplimentară, cea care depășește partea consumată din capital, parte care se recuperează prin vânzare; profitul se acumulează și capitalul tinde să crească; doar că nu o poate face la infinit; produsele trebuie să se vândă pentru ca să poată fi extrasă plus-valoarea. Cererea însă, mai devreme sau mai târziu, se plafonează pentru că salariile nu cresc în același ritm iar posesorii capitalului nu pot să o susțină ei înșiși; sunt prea puțini și nici nu ar mai avea sens investirea, în acest caz.

Pe lângă creditul ieftin acordat celor cu salarii mici, speculațiile financiare au fost și ele utilizate pentru a prelungi echilibrul sistemului; ambele metode au eșuat. Creditul nu este o soluție pentru că el nu diminuează inegalitățile structurale ale capitalismului, ci le perenizează; consumul pe care îl susține astăzi creditul va trebui plătit mâine din aceleași salarii mici, împreună cu dobânzile; ele vor face ca un capital și mai mare decât cel valorificabil pe piață să se acumuleze. Speculațiile

sunt un fel de debușeu pentru acest excedent de capital; efectele lor se văd; orice tip de alte considerente care vor mai fi existat au fost înlocuite de goana după un profit comparabil cu cel din sectorul financiar; acest fapt a grăbit declanșarea crizei.

Criza creditelor, provocările mediului natural, concentrarea bogăției în prea puține mâini și, mai ales, problemele care par fără ieșire ale sistemului monetar mondial sunt realități care spun, toate, că a o lua de la capăt cu același model economic este suicidar.

În România, polarizarea veniturilor are consecințe chiar mai grave decât în alte state pentru dezvoltarea pieței proprii și activitatea întreprinderilor autohtone, întrucât cei cu venituri mari cumpără produse scumpe de pe alte piețe, iar cei săraci cumpără produse ieftine, tot din import; politica BNR de întărire a monedei naționale, când este și când nu este cazul, sprijină această stare de fapt.

Preferința pentru echilibrul macroeconomic în detrimentul celor microeconomice, fetișizarea creșterii ca soluție la orice problemă și utilizarea Produsului Intern Brut drept unic criteriu de progres sunt alte aspecte asupra cărora criza a ridicat mari semne de întrebare. O revizuire a acestor teorii și politicilor aferente se impune; altfel, vom defini eronat problemele și vom aștepta în zadar soluții la ele.

Sindicatul în tranziție

Sindicatul au fost cel mai adesea complice la câteva dintre tendințele de nedorit ale

tranziției. În primul rând, s-a pus bunăstarea companiilor înaintea bunăstării cetățenilor; dacă și aceasta din urmă a fost luată în considerare, s-a întâmplat doar pe termen scurt și după principiul „mai bine ceva decât nimic”, aplicat în lupta pentru salarii compensatorii în cazul disponibilizărilor masive la care sindicatele au fost gestionare; s-au tolerat firmele satelit și s-au obținut salarii mai mari pentru un număr mic. Or, conform regulii cunoscute dar nerecunoscute, bogăția nu se transmite de sus în jos; doar se absoarbe de jos și se acumulează sus; grupurile mai bogate au rata de economisire mai ridicată și consumul orientat spre importuri; în cazul nostru, numai săracii ar putea susține cererea; sărăcirea săracilor dă rădăcină economiei.

Poziționarea politică a sindicatelor a fost în multe cazuri cel puțin ambiguă; acest aspect nu poate fi încriminat în măsura în care și poziționarea politică a partidelor este ambiguă. Problema trebuie însă luată în dezbatere urgent; există alianțe naturale și alianțe contra-naturii; mă refer la natura intereselor pe care sindicatele le apără.

Rezultatul a fost că, astăzi, sindicatele stau prost, ca întreaga societate. *Organizatoric*, au o acoperire relativ mică, nu s-au extins decât formal în servicii, în ramurile feminizate ale industriei, în general, în zona privată, care reprezintă 70% din PIB; problema muncii informale nici nu există pe agendă. Funcționând mai ales în zonele unde statul/guvernul este angajator și l-a transformat în inamic, mai mult decât în aliat pentru reglementări favorabile. *Structural*, s-a acceptat un șomaj ridicat în schimbul unei inflații scăzute, adică s-a cedat în fața interesului băncilor. *Instituțional*,